

УДК 331.25:33

С. С. Пахода,
аспірант, ПВНЗ "Європейський університет"

МОЖЛИВОСТІ АДАПТАЦІЇ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

S. Pahoda,
Postgraduate student, "European University"

POSSIBILITIES FOR ADAPTATION OF FOREIGN EXPERIENCE OF THE NON-STATE PENSION PROVISION SYSTEM FUNCTIONING IN UKRAINE

У статті проведено аналіз функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення в країнах з розвинутою економікою. З'ясовано, що в країнах з розвинутою економікою на законодавчому рівні встановлено досить широке поле інвестиційних можливостей пенсійних фондів. Вони мають право вкладати кошти не лише в інвестиційні активи на внутрішньому фінансовому ринку, а й на інших фінансових ринках світу. Слід зазначити, що це звичайна світова практика, оскільки можливості ринку однієї країни залежно від певних обставин мають обмежені інвестиційні можливості. Крім того, географічна диверсифікація активів пенсійного фонду, як відомо з теорії інвестицій, є одним з високоефективних методів зниження його інвестиційних ризиків. Визначено, що головною перевагою пенсійних фондів як суб'єктів фінансового ринку є їх інвестиційна політика, яка характеризується високим рівнем вимог при визначенні напрямів інвестування та конкретних об'єктів вкладень. Порівняно з іншими країнами світу ми значно відстаємо від світових темпів розвитку пенсійної системи. В статті акцентовано увагу на тому, що в Україні тільки починають створюватися нові інститути спільного інвестування з великим інвестиційним потенціалом. Вони здатні суттєво прискорити не лише розвиток фінансового ринку України, а й реального сектору економіки. Це надасть змогу в межах системи пенсійного забезпечення накопичувати значні обсяги інвестиційних ресурсів та відповідно створювати передумови для довгострокового економічного зростання.

In the article is analyzed the non-state pensions provision systems functioning in countries with developed economies. It was found that in countries with developed economies at the legislative level is set quite wide field of investment opportunities for pension funds. They are entitled to invest not only in the investment assets on the domestic financial market, but also on other financial markets around the world. It should be noted that this is the common international practice, as market opportunities in one country, depending on certain circumstances have limited investment opportunities. In addition, the geographic diversification of pension fund assets is known from the theory of investment, as one of the highly efficient methods to reduce its investment risk. Is determined that the main advantage of pension funds as the financial market is their investment policy, which is characterized by high requirements in determining investment trends and specific investment opportunities. In comparison with other countries, we are far behind the rate of development of the world's pension system. In the article is accented attention on the fact that in Ukraine just beginning to create new joint investment institutions with great investment potential. They can significantly speed up not only the development of the financial market of Ukraine, but also the real sector of economy. It will give an opportunity to accumulate significant amounts of investment resources within the pension system and accordingly create conditions for long-term growth.

Ключові слова: пенсійна система, зарубіжний досвід, пенсійні фонди, інститути спільного інвестування, пенсійне забезпечення.

Key words: pension system, foreign experience, pension funds, joint investment institutions, pension provision.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах одним з найбільш важливих напрямів соціально-економічної політики держави є реформування пенсійної системи і забезпечення стабільності її функціонування, що впливає на платоспроможний попит, інвестиційні процеси в еко-

номіці, рівень життя населення. В країнах з розвинутою ринковою економікою процеси реформування системи пенсійного забезпечення, які розпочались у XX сторіччі, відбуваються через заміщення солідарної системи пенсійного забезпечення накопичувальною.

Зазначимо, що більшість країн обрали шлях реформування пенсійної системи за одним з таких напрямів: збереження державної розподільної системи в більш удосконаленому вигляді з одночасним стимулюванням розвитку добровільних приватних пенсійних програм; упровадження багаторівневої розподільної та накопичувальної пенсійної схеми, фінансування з різних джерел; перехід до повного впровадження накопичувальної системи. У країнах із ринковою економікою поширені три основні інститути пенсійного забезпечення: державна соціальна допомога, обов'язкове державне страхування та добровільне пенсійне страхування. Поєднання цих складових дозволяє створювати різноманітні комбінації моделей пенсійних систем. З метою підвищення надійності страхування та мінімізації різноманітних ризиків важливо включити у пенсійну систему усіх трьох складових. Недержавне пенсійне страхування дозволяє забезпечити індивідуалізацію страхування, базуючись на принципі накопичення. Тому вивчення можливостей адаптації зарубіжного досвіду недержавного пенсійного забезпечення є актуальним.

Дослідженням систем недержавного пенсійного забезпечення займаються відомі вітчизняні вчені: В. Геєць, Б. Зайчук, Е. Лібанова, Л. Лісогор, О. Макарова, Б. Надточій, А. Нечай, В. Яценко. Однак у сучасних умовах дослідження можливостей адаптації функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення як закордоном, так і в Україні, визначення напрямів її розвитку залишається актуальним.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів функціонування систем недержавного пенсійного забезпечення в інших країнах та визначення можливостей адаптації світового досвіду в Україні.

ВИКЛАД МАТЕРІАЛУ

Підвищення частки населення пенсійного віку, зростання пенсійних виплат призводить до підвищення соціального навантаження на державний бюджет та створює соціально-економічні проблеми багатьох країн. Згідно з соціально-демографічною статистикою, в період з 2015-го по 2030 рр. пенсійного віку досягнуть люди післявоєнного покоління, на яке припав бум народжуваності. Крім того, проявляються загальноєвропейські тенденції зниження народжуваності і збільшення тривалості життя. Якщо сьогодні особи старше 65 років становлять 16% населення Європи, то згідно з останнім демографічним прогнозом ООН [1], до 2030 р. їх частка зросте приблизно до 25%, а до 2050 р. — до 28%. В даний час в Європі на одну людину старше 65 років припадає більше 4 чоловік працездатного віку. До 2050 р. цей показник скоротиться до 2,4 особи у Великобританії і до 2,3 — у Франції. Найбільшу небезпеку демографічні проблеми представляють для Німеччини та Італії. У цих країнах, за оцінками експертів ООН, до 2050 р. на одного пенсіонера будуть припадати, відповідно, 2 і 1,5 людини працездатного віку [1]. У зв'язку з цим поряд із державними пенсійними фондами з'являються недержавні, які протягом тривалого часу успішно функціонують у зарубіжних країнах.

Система недержавного пенсійного страхування країн із розвинутою економікою складає основу пенсійних доходів населення. У країнах ОЕСР через систему недержавного пенсійного страхування забезпечується від 30 до 60% коефіцієнта заміщення заробітної плати. Накопичувальна пенсійна система позбавлена впливу демографічного чинника, надає свободу вибору її учасникам і забезпечує диференціацію розмірів пенсії залежно від заробітної плати та ефективності використання накопичень.

Також недержавні пенсійні фонди як елемент соціальної сфери впливають як безпосередньо на соціальні процеси, так і на функціонування економічної сфери, передусім шляхом використання внутрішніх інвестиційних ресурсів. У країнах із розвинутою економікою недержавні пенсійні фонди є важливими учасниками інвестиційного процесу, оскільки вони надають економіці значний інвестиційний ресурс на довгостроковій основі. Найбільш ефективними напрямками інвестування пенсійних активів вважаються проекти у житловому будівництві, капіталомістких інфраструктурних секторах. Залучення на фінансові ринки коштів інституційних інвесторів, серед яких найважливішими є саме пенсійні фонди, дозволяє сформувати стійкий процес економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності галузей національного господарства. У багатьох країнах світу недержавні пенсійні фонди акумулюють значні фінансові ресурси, інвестування яких дозволяє розв'язати масштабні завдання у економічній та соціальній сферах.

Як свідчить світовий досвід, недержавні пенсійні фонди відіграють значну роль також з точки зору забезпечення стійкого функціонування фінансових ринків. Зростання активів інституційних інвесторів сприяє збільшенню пропозиції довгострокових коштів та заміні ними короткострокових джерел, крім того, знижуються ринкові ризики інвестування. Кошти недержавних пенсійних фондів, які найменш чутливі до змін ринкової поведінки, мають здатність підвищувати стабільність фінансових ринків та знижувати рівень їх чутливості до впливу зовнішніх чинників. Зазначимо, що необхідною передумовою результативності адаптації світового досвіду є стійке економічне зростання.

У країнах із розвиненими фінансовими ринками обсяг активів недержавних фондів з орієнтацією на приватних вкладників складає 10—20% ВВП, а частка домогосподарств із заощадженнями у різних формах колективного інвестування — 50%. Динаміка розвитку недержавних пенсійних фондів за останні 15 років свідчить, що вартість активів недержавних пенсійних фондів збільшилась з 3,8 трлн дол. до 18 трлн дол. США, або майже в 5 разів. Їх частка в активах інституціональних інвесторів зросла за цей час до 30,2%. Такий стан розвитку недержавних пенсійних фондів дозволяє розвинути країнам інвестувати в національну економіку величезні фінансові ресурси, які забезпечують конкурентоспроможність їх виробничо-економічних систем.

Так, пенсійна система Великобританії складається з трьох рівнів: система державного страхування, система професійних пенсій, система персональних пенсійних планів і пенсій. Пенсійна система Німеччини має в своїй основі трирівневу модель: державне обов'язкове

пенсійне страхування, виробниче пенсійне страхування (добровільна справа керівників фірм і підприємств) та приватне страхування.

Пенсійна система Швейцарії складається з державного, трудового та особистого пенсійного страхування. Пенсійна система Швеції складається з трьох рівнів — розподільчого, накопичувального і добровільного.

У чилійській системі всі особи, які розпочинають трудову діяльність, отримують пенсію у повному обсязі із загальнообов'язкової накопичувальної системи. В 1981 р. особи, що вже працювали на той час, мали вибір залишитись у реформованій солідарній системі або вступити до нової системи. Заохочувальні засоби на користь нової системи були запроваджені урядом. Він також надав гарантію мінімальної пенсії у разі, коли розміри пенсій у новій системі виявляться низькими. Учасники старої системи отримали облигації, які підлягали погашенню при виході на пенсію в залік їх пенсій, на які вони мали право за старою системою. Першочерговим наслідком введення в дію цієї системи є те, що з часом всі пенсії будуть сплачуватись з приватної пенсійної системи, а солідарна система, яка до цього існувала, повністю зникне.

Нашу увагу привертає досвід пенсійних реформ країн Латинської Америки, яка пережила "пенсійну революцію". Існує одна характерна риса, яка зумовлює латиноамериканський підхід як унікальний: введення важливого другого рівня у пенсійну систему, який базується на внесках на індивідуальних рахунках у пенсійних фондах. Ці кошти інвестуються на фінансових ринках та знаходяться на керуванні приватних компаній.

Вважаємо, що всі країни Латинської Америки при проведенні пенсійних реформ наслідують чилійську модель. У латиноамериканських пенсійних системах присутній великий рівень різноманітності. У країнах Латинської Америки загальнообов'язкова накопичувальна система є принаймні пропозицією на вибір для осіб, які розпочинають трудову діяльність, і деяких груп працівників. На цьому і закінчується подібність. Громадяни, які вже беруть участь у пенсійній системі, мають право вибору залишитись в старій солідарній системі або приєднатись до нової системи, яка містить у собі реформований солідарний компонент. Особи, що розпочинають трудову діяльність, автоматично стають учасниками реформованої солідарної системи. Кожний новий учасник цієї системи має право вибрати загальнообов'язкову накопичувальну систему або додаткову пенсію з солідарної системи. Рішення про це він повинен прийняти під час вступу до системи.

Деякі елементи болівійської пенсійної системи є навіть радикальнішими, ніж чилійської. Пенсійна система Болівії має ще дві цікаві риси. Вибір приватних пенсійних фондів здійснюється на основі тендеру, який проводить держава. Сьогодні в країні функціонують лише два фонди, з яких учасники мають вибрати один. Інша відмінність даної системи — це використання надходжень від приватизації для забезпечення через приватні фонди додаткових пенсій для осіб, які вже мають трудовий стаж [2].

Отже, програми пенсійної реформи в країнах Латинської Америки значно відрізняються одна від одної (а також від інших регіонів світу). Деякі з них такі, як: Аргентина і Уругвай, головним чином залишили в дії солідарні системи. Інші, Болівія і Чилі, перейшли голов-

ним чином до приватних пенсійних систем. Середню позицію займають Перу і Колумбія, оскільки вони дають працівникам можливість залишитись у солідарній системі або вступити до накопичувальної.

Відмінністю пенсійної системи Франції є обов'язковість усього приватного сектору економіки та нефондованість при акумуляції та розподілі коштів при тому, що система додаткового пенсійного страхування на рівні держави має власні резерви, що розподіляються та використовуються у встановленому порядку. Така система забезпечує гнучкість у сфері збереження права на отримання пенсії на весь час роботи, що дозволяє полегшити процес зміни робочого місця, в умовах, що не притаманні для більшості зарубіжних країн.

У Канаді на підприємствах передбачені колективні пенсійні плани, за якими страхування відбувається за рахунок внесків працівників та роботодавців. Умови для залучення в інвестиційний процес "довгих" грошей створюються завдяки накопичувальній системі формування резервів, що забезпечує високий рівень соціального захисту та суттєвий приріст заощаджень. У Австрії, Швейцарії пенсійні системи, які фінансуються роботодавцями, є обов'язковими [3].

Недержавне пенсійне страхування у Нідерландах отримало широке розповсюдження через страхові компанії, воно створюється на основі колективних угод або за ініціативою роботодавців.

Система недержавного пенсійного забезпечення у всьому світі в останні п'ятнадцять років розвивається швидкими темпами завдяки переходу від солідарної системи пенсійного забезпечення до накопичувальної. Наприклад, активи пенсійних фондів країн великої сімки у 2013 р. становили 45% їх кумулятивного ВВП, а в 1991 р. — лише 29%. Тобто відбувся значний приріст пенсійних заощаджень.

За даними [3] спостерігається вражаюча динаміка зростання активів глобальних пенсійних фондів. При цьому частка трьох — США, Великобританії та Японії — становить понад 80% станом на 2013 р. Це пов'язано з тим, що дані країни найбільше здійснили перехід до накопичувальної системи пенсійного страхування. В світовій пенсійній індустрії у розпорядженні пенсійних фондів на кінець 2013 р. знаходиться більш ніж 18 трлн дол. США пенсійних активів. Розвинені країни Західної Європи, Північної Америки, Південно-східної Азії почали реформаційний процес на фоні макроекономічної стабільності та економічного зростання. Країни з перехідною економікою, зокрема, Східної Європи не мали таких умов і здебільшого реформування розпочалося за економічної кризи.

При цьому головною перевагою пенсійних фондів як суб'єктів фінансового ринку є їх інвестиційна політика, яка характеризується високим рівнем вимог при визначенні напрямів інвестування та конкретних об'єктів вкладень [4].

У вітчизняному законодавстві, що регулює інвестиційну діяльність пенсійних фондів, існують певні обмеження щодо використання їх активів. Так, у статті 49 Закону України "Про недержавне пенсійне забезпечення" зазначено, що особа, яка здійснює управління активами пенсійного фонду під час провадження нею такої діяльності, не має права:

1) тримати на банківських депозитних рахунках та в ощадних сертифікатах банків більш як 40% загальної вартості пенсійних активів пенсійного фонду, при цьому не більше як 10% загальної вартості пенсійних активів у зобов'язаннях одного банку;

2) придбати або додатково інвестувати в цінні папери одного емітента більш як 5% загальної вартості пенсійних активів;

3) придбати або додатково інвестувати в цінні папери доходи, за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України більш як 50% загальної вартості пенсійних активів;

4) придбати або додатково інвестувати в цінні папери, доходи за якими гарантовано Радою міністрів Автономної Республіки Крим, та облігації місцевих позик більш як 20% загальної вартості пенсійних активів;

5) придбати або додатково інвестувати в облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України, більш як 40% загальної вартості пенсійних активів;

6) придбати або додатково інвестувати в акції українських емітентів більш як 40% загальної вартості пенсійних активів;

7) придбати або додатково інвестувати в цінні папери іноземних емітентів більш як 20% відсотків загальної вартості пенсійних активів;

8) придбати або додатково інвестувати в іпотечні цінні папери, визначені законодавством України, більш як 40% загальної вартості пенсійних активів;

9) придбати або додатково інвестувати в об'єкти нерухомості більш як 10% загальної вартості пенсійних активів;

10) придбати або додатково інвестувати в банківські метали більш як 10% загальної вартості пенсійних активів.

В Україні порівняно зі світовими стандартами функціонування накопичувальної системи пенсійного забезпечення встановлено досить ліберальні вимоги щодо інвестиційної політики пенсійних фондів.

У світі недержавні пенсійні фонди поділяють на автономні та неавтономні. Автономні визначаються як незалежні юридичні особи, відмінні від страхових компаній та інших фінансових установ, або відокремлена сукупність активів без статусу юридичної особи, які використовуються для пенсійного забезпечення і здійснення відповідних виплат. Автономні недержавні пенсійні фонди існують у всіх країнах Організації економічного співробітництва і розвитку, за винятком Словаччини і Туреччини, де законодавство не передбачає існування таких утворень. Усі автономні пенсійні фонди мають орган управління чи адміністратора, який є особою (особами), відповідальною за здійснення операцій фонду. Орган управління може бути внутрішнім чи зовнішнім залежно від юридичної форми організації фонду. Неавтономні пенсійні фонди складаються з резервів чи інших активів, які юридично не відокремлені від вкладника чи адміністратора, та інших активів, власниками яких є вкладники.

У світовій практиці існує два типи автономних пенсійних фондів:

— інституційний тип, у якому фонд є незалежною юридичною особою з правоздатністю і дієздатністю;

— контрактний тип, у якому пенсійний фонд складається з юридично відокремленої сукупності активів без права і дієздатності [5].

ВИСНОВКИ

Якщо проблема збереження та примноження вартості активів накопичувальних пенсійних фондів на теоретично-методологічному рівні є центральною проблемою теорії інвестування, яка достатньо ґрунтовано розроблена в науковій літературі, то проблема оцінки інвестиційного потенціалу накопичувальних фондів є новою. Принаймні у вітчизняній літературі фактично не існує фундаментальних досліджень за даною темою.

Таким чином, порівняно з іншими країнами світу ми значно відстаємо від світових темпів розвитку пенсійної системи. В Україні тільки починають створюватися нові інститути з великим інвестиційним потенціалом (що видно з наведених вище даних), які здатні суттєво прискорити не лише розвиток фінансового ринку України, а й реального сектора економіки. Це дозволяє в межах пенсійної системи нагромаджувати значні обсяги інвестиційних ресурсів та відповідно створювати передумови для довгострокового економічного зростання.

Література:

1. Електронна система оприлюднення інформації про діяльність недержавних пенсійних фондів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nfp.gov.ua>

2. Juan Yermo. Revised Taxonomy For Pension Plans, Pension Funds And Pension Entities. // OECD. — 2010. Режим доступу: <http://www.Oecd.org/Dataoecd/34/23/2488707.Pdf>

3. Пенсия в разных странах мира [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.npfalmaz.ru/news/3-news/201-pensia-analiz.html>

4. Пенсійна реформа в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pension.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=25&Itemid=109

5. Лук'яненко Д.Г. Перспективи роботи недержавних пенсійних фондів / Д.Г. Лук'яненко // Цінні папери України. — 2010. — № 18. — 378 с.

References:

1. The official site of National Commission for the State Regulation of Financial Services Markets (2011), "Electronic system of publishing information about non-state pension funds", available at: <http://nfp.gov.ua> (Accessed 21 July 2014).

2. The official site of the Organization for Economic Co-operation and Development (2010), "Revised Taxonomy For Pension Plans, Pension Funds And Pension Entities", available at: <http://www.oecd.org/finance/private-pensions/2488707.pdf> (Accessed 22 July 2014).

3. The official site of the Non-state pension fund "Diamond's autumn" (2011), "Pension in different countries of the world", available at: <http://www.npf-almaz.ru/news/3-news/201-pensia-analiz.html> (Accessed 22 July 2014).

4. Pension reform in Ukraine (2010), "Non-state pension provision", available at: http://pension.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=25&Itemid=109 (Accessed 21 July 2014).

5. Luk'ianenko, D.H. (2010), "Prospects of non-state pension funds", Tsinni papery Ukrainy, vol.18, p. 378.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2014 р.